

KAMRAN İMANOV

**3.0 YARANAN UNİVERSİTETLƏRİN
ƏSASINDA DÜŞÜNÜLMÜŞ
ƏQLİ MÜLKİYYƏT SİYASƏTİ DURUR**

Bakı – 2017

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin sədri.

**“3.0 yaranan Universitetlərin əsasında düşünülmüş
əqli mülkiyyət siyasəti durur”. Bakı, 2017.**

Bu kitabça Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dəstəyi, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, “Clarivate Analytics” Beynəlxalq Elmi və Texniki İnformasiya Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə 13-14 iyun 2017-ci il tarixlərində keçirilən “Universitetlərdə elmi fəaliyyətin müasir idarəetmə modeli” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransda etdiyi “3.0 yaranan Universitetlərin əsasında düşünülmüş əqli mülkiyyət siyasəti durur” adlı çıxışı əsasında hazırlanmışdır.

© Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları
Agentliyi, 2017

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət
Agentliyi,

3.0 yaranan Universitetlərin əsasında düşünülmüş əqli mülkiyyət siyasəti durur

Konfrans iştirakçılarını salamlayıram!

Mobillik və eyni zamanda stabillik ilə səciyyələnən ali təhsil sistemində müasir idarəetmə modelinin və xüsusən elmi fəaliyyətə aid modelin axtarışı diqqət mərkəzinə çevrilib. Səbəbi:

- İqtisadi inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil sistemində radikal transformasiyalar müşahidə olunur. Bunların mahiyyəti universitetlərin innovasiyalı inkişafda və iqtisadi artımda həlledici rolu ilə bağlıdır. Bu isə universitetlərin sosial-iqtisadi funksiyalarının dəyişməsi deməkdir: artıq ənənəvi olan təhsil və elmi missiyaları ilə yanaşı, sürətlə inkişaf edən iqtisadi fəallıq sferasının yaranmasıdır. Bu çərçivəyə texnologiyaların işlənməsi və transferi, akademik elmin məhsullarının

kommersiyalaşması və bazara çıxarılması, yeni bizneslərin yaranması və nəhayət, gəlir əldə etmək məqsədilə ƏM-in idarə olunması daxildir. İlk addım kimi bunların başında universitetlərin və elmi-tədqiqat institutlarının (bundan sonra universitetlər) düşünülmüş əqli mülkiyyət siyasəti durur.

- Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda universitetlər korporativ subyektlərə çevrilərək, «Universitet 3.0» adını əldə etmişlər və bu onların rəqəm şəklində adındakı informasiyalı metaforanın məntiqi universitetin missiyalarının sayını nəzərdə tutur: 1.0 – yalnız təhsil, 2.0 – təhsil və tədqiqatlar, 3.0 – təhsil, tədqiqatlar və biliklərin kommersiyalaşması. 3.0 universitetlərin yaranmasını adətən ABŞ-da çoxkampuslu universitetlərin əmələ gəlməsi ilə bağlayırlar. Əslində isə Bey-Doul qanunundan (Bayl-Dole Act, 1980)

sonrakı dövrdə formalaşan mühit ƏM-in sahibi olan universitetlərdə bir neçə ildə texnologiyaların kommersiyalaşması ilə məşğul olan 2 min kompaniyanın yaradılması, qanundan öncəki vaxtlarda amerika universitetləri ildə 250-dən az patent əldə edirdilərsə, 1982-ci ildə onların sayı 1500 oldu, 2010-cu ildə – 4500. Əgər 1989 – 1990-cı illərdə lisenziya hesabına gəlir 82 mln. dollar idisə, 2009-cu ildə 1,5 mlrd. dolları ötmüş oldu.

Analoji tendensiya aparıcı Avropa universitetlərində də öz əksini tapır. Kembric universitetinin səyləri nəticəsində Kembricşir qraflığı bir neçə ildə innovasiya klasterinə çevrilərək, buradan milyard kapitallaşması olan 10 kompaniya üzə çıxdı.

Hal-hazırda ABŞ-da əksər aparıcı sənaye sahələrinin formalaşmasınının 80%-dən çoxu universitetlərində icad edilən yeniliklərlə bağlıdır. Müasir dövrdə burada silikon vadisi

kimi biznes-inkubator modellərindən universitet həlledici rol oynayan paylanmış partnyorluq sxemlərinə keçid müşahidə olunur. Avropada isə «excellence networks» konsepsiyası çərçivəsində universitetlərin elmi mühiti qlobal səviyyədə şəbəkə strukturlarına çevrilir və burada hər bir iştirakçının güclü tərəfləri istifadə olunur.

- **Azərbaycan üçün 3.0 Universitetlərin təkəmmülü ciddi sosial və iqtisadi problemdir. Çünki bu növ universitetlər bu gün cəmiyyətin modernləşdirməsində və bilik iqtisadiyyatına transformasiyasında aparıcı rol oynamalıdırlar, universitetlər dövlət başçısının təşəbbüsü ilə keçirilən iqtisadi islahatların fəal aktyorlarına çevrilməlidirlər.**
- Dünya Bankının (2012-ci il) hesabatına əsasən, Azərbaycan «bilik iqtisadiyyatı» İndeksinə (EKEI&KI Indexes, 2012) görə, 146 ölkə sırasında 79-cu yeri tutur.

Azərbaycanda bilik iqtisadiyyatına aid olan sahələrin ÜDM-dəki payı 8% civarındadır (əsasən «kreativ iqtisadiyyat hesabına: 5,1%»), Rusiyada 15%, Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində – 35%, ABŞ-da – 45%. Qlobal startaplar xəritəsində (www.startupblink.com) 2016-cı ilin ortaları üçün Azərbaycanda 31 startap qeydə alınmış (müqayisə üçün Rusiyada 972, ABŞ-da 33797).

Üstəlik, Qlobal İnnovasiya İndeksində Qİİ-2016 Azərbaycan yalnız 86-cı yerdədir. **Qİİ-də Azərbaycanın yeri ilə bağlı bir sıra ziddiyyətləri, hesabatdan irəli gələn uyğunsuzluqları bir kənara qoysaq, aydın olur ki, bizim işləməli böyük ehtiyatlarımız mövcuddur** (bax, K.İmanov «Qlobal İnnovasiya İndeksi və Azərbaycan», Bakı, 2016). Bu indeks 2 hissədən – “innovasiya resursları”, yəni imkanlar və “innovasiya nəticələri”ndən ibarətdir.

Həqiqətən, Qİİ-2015 ilə müqayisədə Qİİ – 2016-da Azərbaycanın mövqeyinin 8 pillə

yaxşılaşmasına baxmayaraq və **“innovasiya resursları” altindeksində (innovasiya sisteminin girişi) 81-ci yeri tutduğu halda “innovasiyaların nəticələri” altindeksində 13 pillə aşağı nəticə - 94-cü yer müşahidə olunur ki, bu da innovasiya fəaliyyətinin (innovasiya potensialının reallaşdırılması) kifayət qədər effektiv olmamasının işarəsidir.**

Bununla yanaşı, «innovasiya resursları» altindeksində innovasiyaya aid institutların 76-cı yerdə olduğu halda, «innovasiya nəticələri» altindeksində «biliklər və texnologiyalar sahəsində nəticələr» yalnız 101-ci yerdədir.

Göründüyü kimi, innovasiya imkanlarımız və innovasiya nəticələrimiz arasında nəzərəçarpan dərəcədə fərq yaranıb.

Burada qeyd etməliyik ki, istər qorunmanın ƏM kimi seçilməsi, istərsə də texnologiyanın kommersiyalaşma modeli Azərbaycan universitetlərində zəif işlənilib, demək olar ki, yox səviyyəsindədir. Halbuki, ölkəmizin kifayət qədər zəngin elmi və təhsil

potensialı mövcuddur və bunu rəqəmlər təsdiq edir. Belə ki, Global Innovation Index-ə (2014) əsasən, təhsilin keyfiyyətinə görə (3 aparıcı ali məktəb timsalında) Azərbaycan MDB məkanında Rusiya, Qazaxıstan və Ukraynadan sonra 4-cü yeri tutur (dünyada 53-cü yer). Həmin reytingdə universitet tədqiqatlarına görə də Azərbaycan 4-cü yerdədir (dünyada 81-ci yer). Lakin patent sifarişlərinə görə isə yalnız 6-cı yerdədir (dünyada 89-cu yer).

Əgər digər ən vacib hesabat – Dünya Davos İqtisadi Forumunun Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinə (Global Competitiveness Index 2016 – 2017) nəzər salsaq, görürük ki, Azərbaycan innovasiyaların bazis göstəricisinə görə, MDB məkanında 1-cidir (dünyada 49-cu yer), əsasən ona görə ki, **«innovasiya imkanları»** çox yüksəkdir: dünya miqyasında 42-ci yer. Bununla yanaşı, elmi fəaliyyət imkanlarımız da var, çünki «elmi-tədqiqat təsisatlarının keyfiyyəti» indeksinə görə, Azərbaycan 68-ci yeri tutur. Üstəlik,

ƏMH-nin qorunmasına görə dünyada 68 – 73-cü yerləri tutaraq, MDB məkanında lider üçlüyündədir. Lakin ÜƏMT-nin (2013-cü il) təqdim etdiyi hesabatı ilə tanış olduqda növbəti ziddiyyətlə rastlaşırıq. Belə ki, MDB məkanında Azərbaycan PCT sifarişlərinə görə, yalnız 8-ci yeri, Avrasiya sifarişlərinə görə isə 4-cü yeri tutur. Şübhəsiz ki, bizim arzu edilən hal – patentlərin, əqli mülkiyyət obyektlərinin çoxalmasıdır. Lakin deviz dəyişməlidir: «Patent çox, gəlir yox» şüarı qüvvədən düşməlidir.

Təbiidir ki, texnologiyaların kommersiyalaşması universitetlər və sənaye arasındakı ikitərəfli yoldur. Sənaye qarşısında da ciddi vəzifələr durur. Belə ki, Davos İqtisadi Forumunun hesabatında Azərbaycanın “investorların qorunması” altındakı 36-cı yerdə olaraq, “investisiya cəlbediciliyi” (vençur və xüsusi kapital) göstəricisi 125 ölkə arasında yalnız 104-cü yerdədir.

Beləliklə, 1.0 və 2.0 universitetlərinin tipləri Azərbaycanda çoxdan formalaşmış. 3.0 isə

formalaşmaqdadır, bu tipli universitetlər yaranmalıdır. **Hesab edirəm ki, dövlətimiz və hökumətimiz və bir neçə universitet tərəfindən atılan müəyyən addımlar bu prosesi tezləşdirməlidir.**

Birincisi, qəbul edilmiş «Elm haqqında» Qanuna uyğun olaraq, universitetlər və elmi-tədqiqat institutları (AMEA sistemi) publik hüquqi şəxslərə çevrilib və onların nümunəvi nizamnaməsinin təsdiqi yaxın günlərdə gözlənilir. Bununla da universitetlər əqli mülkiyyət sahibləri kimi çıxış edə bilərlər.

İkincisi, Prezident İlham Əliyevin 2016-cı il 13 iyul tarixli və 2017-ci il 2 iyun tarixli Sərəncamlarına əsasən, Azərbaycan Respublikasında biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması və beynəlxalq reytinglərdə ölkəmizin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı Tədbirlər Planı çərçivəsində texnologiyaların transferi və kommersiyalaşmasına aid bir sıra addımlar nəzərdə tutulub.

Üçüncüsü, Təhsil Nazirliyinin və ardınca AMEA-nın atdığı addımlar nəticəsində Tomson-Reuters nəşrlərində və sitatlanma H-indeksinə görə, Azərbaycan universitetləri son illərdə 9-cu yerdən bir neçə pillə qalxaraq, öz vəziyyətlərini yaxşılaşdırıblar. Hətta ABŞ-ın “Clarivate Analytics” şirkəti (Thomson Reuter Agentliyi) tərəfindən bu günlərdə açıqlanan 2016-cı il hesabatına əsasən, Azərbaycanı təmsil edən “Applied and Computational Mathematics” (Tətbiqi və Hesablama Riyaziyyatı) jurnalının təsir əmsalı 0.717-dən 1.333-ə yüksəlmişdir. Sevindirici haldır ki, həyata keçirilən məqsədyönlü fəaliyyətlər nəticəsində “Applied and Computational Mathematics” jurnalı regionda liderliyi qoruyur.

Dördüncüsü, Təhsil Nazirliyi, Müəllif Hüquqları Agentliyi, Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, Elmin İnkişafı Fondunun iştirakı və ÜƏMT ilə birgə «Universitetlərdə ƏM siyasəti» Anlaşma

Sazişi bağlanılır və artıq Agentliyin təşəbbüsü ilə bu istiqamətdə iki beynəlxalq konfrans keçirilib və yaxın günlərdə biri də keçiriləcək. Elm təsisatları üçün bir sıra metodik sənədlər və broşürlər hazırlanaraq, paylaşıdırılıb. Artıq nəticələr də görünməyə başlanıb. Aparıcı ali məktəblərdə startaplar, inkubatorlar, kommersiyalaşma mərkəzləri yaradılır, startap müsabiqələri keçirilir, startap festivalları təşkil olunur, AMEA-da texnopark fəaliyyətə başlayıb və s. Elə bu konfransın keçirilməsi də canlanmanın təzahürüdür.

Çıxışımın sonunda elmi fəaliyyətin müasir modelinin 3.0 Universitet səviyyəsinə qaldırılmasında xüsusi olaraq, kritik, vacib nöqtələri sadalamaq istərdim:

- ✓ Universitetin tədqiqat nəticələrinə hüquq sahibliyi, ƏM hüququnun əldə edilməsi;
- ✓ Kommersiyalaşma nəticəsində gəlirin paylanması qaydalarının mövcudluğu;

- ✓ Sırf kommersiya potensialı olan ƏFN-in qeydiyyatı (ƏM-ə çevrilməsi);
- ✓ Texnologiyaların kommersiyalaşma sisteminin yaradılması;
- ✓ ƏM savadının, mədəniyyətinin və biznes-biliklərinin artırılması;
- ✓ Vençur kapitalı sahiblərində, xüsusi kapitalın potensial investorlarında tədqiqatların əlçatımlılığına, açıqlığına və cəlbediciliyinə aid tədbirlərin həyata keçirilməsi.

Zənnimcə, bu nöqtələri uğurla keçdiyimiz yol «biliklər və texnologiyalar + investisiyalar və əqli mülkiyyət» arzu etdiyimiz «Universitetlərin və Sənayenin insan kapitalı ekosisteminin yaradılması»na gətirməlidir.

Cənab Prezident İlham Əliyevin "...İqtisadiyyatımızın davamlı inkişafı, biliklərə əsaslanan cəmiyyətin formalaşdırılması və insan kapitalına investisiyaların qoyuluşu yaxın perspektiv üçün başlıca strateji

məqsədlərimizdəndir” fikrini əsas götürərək, ümüdvaram ki, layiqli töhfə verməkdə gücümüzü əsirgəməyəcəyik.

Uğurlar arzu edirəm!

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət
Agentliyində hazırlanmışdır.